
УДК 81'366.5

Михайло Гінзбург (м. Харків)

ВИДОВЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОПРЕДМЕТНЕНИХ ПРОЦЕСІВ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті розглянуто широко використовувані в термінології назви предметнених процесів (potiua actionis) на -ння, -ття та їхні аналоги в російській і польській мовах. Установлено відмінності щодо успадковування дієслівної категорії виду, на які треба зважати, розробляючи фахові тексти.

Ключові слова: назви предметнених процесів на -ння, -ття, дієслівна категорія виду.

Фахова мова — це природна мова, що має певні обмеження, одним з яких, на нашу думку, є вимога однозначної відповідності терміна поняттю. Щоб виконати цю вимогу, терміни зазвичай утворюють за найпродуктивнішими моделями, однією з яких є **віддієслівні іменники** на **-ння, -ття** для передавання предметнених процесів¹. Такі похідні із семантико-граматичного погляду іменники посідають у структурі мови особливе місце як засіб конденсування тексту, виступаючи семантичним еквівалентом цілих висловів [3: 50], оскільки подібно до предикатів описують ситуації. Розробникам українських фахових текстів потрібно подавати ту саму ситуацію у двох ракурсах: або як цілісну, або як нецілісну. Таку змогу їм надає граматична категорія виду [3: 224].

Усі мовознавці погоджуються з тим, що віддієслівні іменники, посідаючи проміжне місце між дієсловом та іменником, поєднують їхні се-

¹ Тут і далі, відповідно до класичних робіт Д. С. Лотте [7: 29] та Т. С. Канделаки [4: 54], категорію понять позамовної дійсності позначаємо терміном **процес**, що збігається із загальнофілософською категорією **процес** (яка описує послідовне змінювання/змінення предметів і явищ позамовної дійсності в часі), а також з поняттям **процес** як категорійною ознакою, властивою всім дієсловам.

мантичні та граматичні властивості. Проте в сучасному українському мовознавстві немає єдиного погляду на це поєднання, особливо щодо успадкування граматичного значення виду. Одні мовознавці вважають, що «категорія виду в девербативах² значною мірою нейтралізована й позбавлена статусу граматичної категорії» [11: 79] (у цій і наступних цитатах наше виділення — М. Г.). Другі зазначають, що «у результаті дослідження нами засвідчено факт збереження у семантичній структурі девербативів, що виникли в процесі транспозиції, не лише лексичного значення мотивуючого дієслова, а й граматичного значення виду поряд із набуттям нових категорійних значень... Однак стверджуючи факт існування цієї категорії в іменах дії, не слід ототожнювати її з дієслівною» [28: 83]. Треті зауважують, що внаслідок морфологічного переходу дієслова в іменник, останній зберігає «в децю модифікованому вигляді категорію виду» [3: 116]³. Усе це ускладнює практичне вживання віддієслівних іменників у фахових текстах, призводить до того, що автори з двох спільнокореневих іменників на **-ння**, **-ття** вибирають один, незалежно від того, від якого дієслова (недоконаного чи доконаного виду) його утворено, найчастіше — найкоротший, і позначають ним «і закінчену, і незакінчену дії», а «другий стає зайвим, бо дублює семантику першого» [10: 217], і поступово виходить із обігу.

Мета цієї статті — дослідити успадкування дієслівної категорії виду українськими назвами опредметнених процесів на **-ння**, **-ття** та порівняти це з аналогічними граматичними сутностями в сусідніх слов'янських мовах — російській та польській.

Місце назв опредметнених процесів серед віддієслівних іменників

Є різні класифікації віддієслівних іменників за семантикою, у яких поділено або поєднано певні групи, а також вжито різну термінологію. Проте в них завжди в окрему групу виділяють іменники, що позначають опредметнені процеси (лат. *nomina actionis*). Далі називатимемо їх **назвами опредметнених процесів** (скорочено **НОП**).

НОП, на відміну від іменників інших груп, є результатом морфологічної субстантиваци⁴, тобто морфологічного переходу дієслова в іменник [3: 115-116] (рис.). Поєднуючи властивості як іменника, так і дієслова, вони демонструють взаємодію цих властивостей. **НОП** набувають формального категорійного значення граматичної предметності, що виражається в таких їхніх іменникових властивостях:

² Термін **девербатив** багатозначний. У широкому розумінні **девербатив** — це будь-яке слово, утворене від дієслова (www.kroka.ru/html/d/deverbativ.html). У багатьох працях, зокрема в [28: 83; 8: 7], цей термін уживають у вузькому значенні, що об'єднує лише віддієслівні іменники. У деяких працях, напр. [11: 75], **девербатив** визначено ще вужче — як віддієслівний іменник, який «використовується в мові для опосередкованої назви дії».

³ І.Р. Вихованець писав: «у сфері іменника видове протиставлення **іноді затемнюється і набуває нерозчленованості**» [2: 103]. З цього можна зробити висновок, що в одних випадках маємо чітке видове протиставлення, у других — часткове протиставлення, а в третіх — повну нейтралізацію значення виду.

⁴ Тут і нижче термін **субстантиваци** вжито на позначення різновиду **транспозиції** [22: 692].

Творення видових пар дієслів та віддієслівних іменників

1) **синтаксичних** — **НОП** виконують у реченні функції підмета, іменної частини складеного присудка, додатка, неузгодженого означення та обставини і можуть мати при собі означення;

2) **морфологічних** — їм властиві граматичні значення роду, числа та відмінка.

Водночас **НОП** виражають **семантику дієслів**, від яких їх утворено, а також успадковують деякі їхні граматичні властивості [3: 48, 116].

Усі інші групи віддієслівних іменників (рис.) є результатом семантичної субстантивізації, унаслідок якої вони повністю втрачають граматичні властивості дієслів і стають іменниками за всіма трьома параметрами: **синтаксичним**, **морфологічним** і **семантичним**, тобто набувають семантики реальної предметності [3: 115-116].

У певній мові **вид** стає **граматичною категорією** для **НОП**, якщо одночасно дотримано такі чотири умови [18]:

1. Категорія виду склалася в самому дієслові;
2. У **НОП** зберігається вся основа дієслова, від якого їх утворено;
3. Від дієслів, що входять до видової пари, регулярно утворюються парні **НОП**;

4. Найвний семантичний паралелізм **НОП**, утворених від різних членів видової пари дієслова, тобто допустимо їх уживати в тих самих конструкціях⁵.

⁵ Семантичний паралелізм **НОП** не виключає можливості набування одним з цих іменників інших значень (результату, місця тощо), тобто появи додаткових лексико-граматичних варіантів з предметним значенням, які в цій статті не розглядаємо.

Розгляньмо дотримання цих умов в українській, російській та польській мовах.

Назви опредметнених процесів на **-ння, -ття** в українській мові

1. Категорія виду в українській мові в склалася в самому дієслові: граматичне значення виду притаманне всім дієсловам в будь-якій їх формі [26: 71].

2. У **НОП** зазвичай зберігається вся дієслівна основа, а в деяких випадках дієслівні суфікси (переважно це пов'язано з наголосом) замінюються на транспозиційні суфікси **-ен'н'-, -єн'н'-**. Про це свідчать правила творення **НОП**, подані в табл. 1, побудованій за даними, запозиченими з [23, § 22, п. 5; 5: 50-51].

Таблиця 1. Правила творення **НОП** на **-ння, -ття**

Суфікс дієслова або різновид кореня	Віддієслівні іменники на:	Приклади творення
-а- (-я-, -ва-, -ува-, -юва-, -ов- + -ува-)	-ання (-яння, -вання, -ування, -ювання, -овування)	спостерігати → спостерігання; розсіяти → розсіяння; зливати → зливання; закручувати → закручування; накреслювати → накреслювання; підпорядковувати → підпорядковування
наголошений -і-	наголошений -іння та/або ненаголошений -єння *	захворіти → захворіння; сидіти → сидіння, сидження
наголошений -і-	наголошений -іння та/або ненаголошений -єння	гноїти → гноїння, гноєння; труїти → труїння; отруїти → отруєння
наголошений -и-	наголошений -іння та/або ненаголошений -єння	варити → варіння**; ходити → ходіння, ходження; носити → ношення, носіння; хрестити → хрещення
з коренем на голосну без суфіксів (окрім суфікса -ти)	-ття та для дієслів з основою на -оло-, -оро- паралельна форма на -єння	злити → злиття; розбити → розбиття; колоти → колоття, колєння***; пороти → пороття, порєння
з коренем на приголосну без суфіксів (окрім суфікса -ти)	-єння (-єння)	спостерегти → спостереження; внести → внієєння; завести → заведєєння
відмінні від зазначених вище		гоїти → гоєєння; натягнути → натягєєння; напружити → напружєєння

* Згідно з [16: 15] «в іменниках на **-ння** від дієслів і буває звичайно тільки під наголосом, а без наголосу **-єння**». ** У парах **варіння – варєєння, значіння – значєєння** перші іменники є **НОП**, а другі – назви результату [20: 57]. *** Від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-** утворюються паралельні форми як пасивних дієприкметників на **-ний, -тий** [23, § 84], так і віддієслівних іменників на **-ття** та **-єння**.

3. Українські **НОП** на **-ня**, **-ття** регулярно утворюються від обох дієслів, що входять до видової пари. Це зафіксовано в словниках української мови, зокрема в Російсько-українському словнику за ред. А. Кримського та С. Єфремова [13], інших словниках «золотого десятиріччя», Словнику української мови [19], сучасних загальномовних та термінологічних словниках. Регулярність та системність творення **НОП** від суфіксальних видових пар можна наочно довести, якщо побудувати, використовуючи дані [3: 227], таблицю моделей творення видових пар вторинною імперфективацією (рис.) та доповнити цю таблицю похідними від цих дієслів **НОП** (табл. 2). Так само регулярно утворюються **НОП** від дієслів префіксальної видової пари, що є результатом перфективації (рис.):

писати//написати → писання//написання;

труїти//отруїти → труїння//отруєння.

Окремі іменники, у яких раніше не було потреби, з'являються тепер для найменування нових понять та у зв'язку з тенденцією до деталізування, нюансування наявних. Трапляються лише поодинокі винятки, зумовлені неможливістю утворення віддієслівних іменників від певних дієслів, їхньою немилозвучністю тощо. Проте такі винятки лише підтверджують правила.

Таблиця 2. Моделі суфіксального творення видових пар дієслів та **НОП**

Суфікс дієслова ДВ I або різновид кореня	Суфікс дієслова НДВ II	Приклади творення видових пар дієслів вторинною імперфективацією	Приклади НОП , утворених від дієслів видової пари (доконаного виду та недоконаного виду)
-и-	-ува- (-юва-)	закру <u>ти</u> ти → закру <u>чу</u> вати; накрес <u>ли</u> ти → накрес <u>лю</u> вати	закру <u>че</u> ння ↔ закру <u>чу</u> вання; накрес <u>ле</u> ння ↔ накрес <u>лю</u> вання
-і- (-ї-)	-ува- (-юва-)	захвор <u>і</u> ти → захвор <u>ю</u> вати; потро <u>ї</u> ти → потро <u>ю</u> вати	захвор <u>і</u> ння ↔ захвор <u>ю</u> вання; потро <u>є</u> ння ↔ потро <u>ю</u> вання
-а- (-я-)	-ува- (-юва-)	підпис <u>а</u> ти → підпис <u>у</u> вати; розсі <u>я</u> ти → розсі <u>ю</u> вати	підпис <u>а</u> ння ↔ підпис <u>у</u> вання; розсі <u>я</u> ння ↔ розсі <u>ю</u> вання
-ува- (-юва-)	-ов- + -ува-	підпорядку <u>в</u> ати → підпорядку <u>ю</u> вати; підмалу <u>в</u> ати → підмалу <u>ю</u> вати	підпорядку <u>в</u> ання ↔ підпорядку <u>ю</u> вання; підмалу <u>в</u> ання ↔ підмалу <u>ю</u> вання
корінь на голосну без суфіксів (окрім суфікса -ти)	-ва-	зл <u>и</u> ти → зл <u>ив</u> ати; розб <u>и</u> ти → розб <u>ив</u> ати	зл <u>ит</u> тя ↔ зл <u>ив</u> ання; розб <u>ит</u> тя ↔ розб <u>ив</u> ання
корінь на приголосну без суфіксів (окрім суфікса -ти)	-а- -и-	спостере <u>г</u> ти → спостере <u>гі</u> ати; вин <u>е</u> сти → вин <u>о</u> сити; зав <u>е</u> сти → зав <u>о</u> дити	спостере <u>ж</u> ення ↔ спостере <u>гі</u> ання; вин <u>е</u> сення ↔ вино <u>ше</u> ння; зав <u>е</u> дення ↔ зав <u>о</u> дження

4. **НОП**, утворені від різних членів видової пари дієслова, досить послідовно зберігають семантичне протиставлення (рис.), тобто мають тотожну семантику і розрізняються так само, як члени видової пари. Пор.:

Підписування — Дія за знач. *підписувати*.

Підписання — Дія за знач. *підписати*.

Труїння — Дія за знач. *труїти*.

Отруєння — Дія і стан за знач. *отруїти* і *отруїтися* [1: 867, 961, 1482].

Відсутність деяких іменників у багатьох сучасних словниках не свідчить про відсутність таких слів в українській мові взагалі. Наприклад, у [24: 116] подано видову пару **запобігати//запобігти** і лише один віддієслівний іменник **запобігання**. Те саме спостерігаємо і в інших сучасних словниках, хоч у [19 III: 268] зафіксовано з посиланням на твір І. Франка іменник **запобіження**, утворений від **запобігти** за тією самою моделлю, що й **спостереження** від **спостерегти** (див. табл. 1). Іменник **запобіження** є також в [1: 414]. На сайті Верховної Ради <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> станом на 05.01.2010 року в нормативно-правових актах України 523 рази вжито термін **запобігання** і жодного разу — **запобіження**. Можливо, це зумовлено відсутністю іменника **запобіження** в багатьох найпоширеніших словниках. Уживаючи форми для **запобігання** (з метою **запобігання**), фактично кажуть про кількарізність (*щоб запобігати*), що іноді відповідає суті. Проте в інших випадках потрібно передати одноразовість (*щоб запобігти*), і тоді треба було б ужити саме іменник **запобіження**. До речі, у [13] як відповідник російського **предотвращение чего** подано пару іменників **запобігання//запобіження**.

Усе викладене вище свідчить про те, що українські **НОП** на **-ння**, **-ття** зберігають не лише семантику вихідного дієслова, від якого їх утворено, а й успадковують його граматичну категорію виду [3: 48, 116, 148, 287]. Про це писали ще словникарі «золотого десятиліття»: *«недоконану та доконану форму мають в українській мові також і дієслівні речівники»* (сучасною термінологією — іменники) [27: переднє слово]. Зважаючи на це, на рис. для різновидів **НОП** замість довгих словосполук **іменник, утворений від дієслова недоконаного (доконаного) виду** вжито коротшу назву — **віддієслівний іменник недоконаного (доконаного) виду**⁶.

Назви опредметнених процесів на **-ние, -тие** в російській мові

Проблему виду у російських віддієслівних іменників завжди визнавали досить складною. Багато дослідників дотримується думки, що

⁶ У своєму листі-відповіді на запит (<http://www.msu.kharkov.ua/tc/ofic/morf.html>) І. Вихованець та К. Городенська зазначили, що *«терміни "віддієслівний іменник недоконаного виду" і "віддієслівний іменник доконаного виду", хоч тепер вони для користувачів звучать якоюсь мірою незвично, варто запроваджувати»*.

Таблиця 3. Протиставлення іменників на *-ние, -тие*, утворених від дієслів недокона-ного і доконаного виду, в російській мові XVIII століття

Іменники на <i>-ние, -тие</i> , утворені від дієслів недоконаного виду	Іменники на <i>-ние, -тие</i> , утворені від дієслів доконаного виду
Белая глина, годная для делания фарфора.	Пахта, юрга – остаток по сделанию из молока масла.
Прогуливанье по берегу было в моде...	...И пошла на час для прогулянья в лес.
...излишнее время тратят они на собира-ние трав.	По собрании суда и по представлении челобитчика и истца извозчик объявил...
Вошедши, он под видом ловления курицы высматривал затворы.	Каин просил его, чтоб дозволил войти в огород для поймания залетевшей туда курицы.

з кінця XVII до початку XIX століття російські **НОП** (рос. *имена действия*) виражали граматичну категорію виду не менш чітко, ніж дієслова [9; 18].

У цей період у російській мові остаточно склалася категорія виду дієслів, набули високої продуктивності всі словотвірні моделі, особливо активізувалися форми так званої вторинної імперфективації на *-ива-/-ыва-* (*передельвание, зачитывание*). Приклади, подані в табл. 3, узяті з роботи [18], наочно доводять, що тогочасні російські **НОП** на *-ние, -тие* виражали видові значення тими самими засобами, що й дієслова – за допомогою префіксів, суфіксів, чергування та су-плетивних основ.

Зважаючи на це, не дивно, що у виданій 1831 року «Русской грам-матике Александра Востокова...» зазначено, що у віддієслівному імен-нику втрачається означення часу теперішнього і минулого, але зберіга-ється вид дієслова [14: § 75].

У наступний період розвитку російської мови сталися такі зміни [8: 20; 9; 18]:

– віддієслівні іменники перестали регулярно утворювати від основ, що розрізняються за видом, наприклад, є *очищение* і *решение*, але немає слів *очищание* та *решание*;

– почали виходити з ужитку паралельні утворення, зафіксовані в словниках, наприклад, зникло *восхищение*, проте залишилося *восхи-щение*;

– порушився семантичний паралелізм формально співвідносних **НОП**, наприклад, *открывание двери* – *открытие выставки, рассмат-ривание картин* – *рассмотрение дела в суде, снятие одежды* – *сня-тие с работы*. У всіх цих прикладах іменник, утворений від дієслова недоконаного виду, позначає конкретні дії, тоді як утворений від діє-слова доконаного виду – абстрактні. І в цьому абстрактному значенні

не можна вжити «парний» іменник, тобто сучасною російською не можна сказати *открывание выставки, рассматривание дела в суде, снятие с работы*;

— активізувалася модель творення **НОП** на **-к-(а)**, яку вважали новацією російської мови серед інших слов'янських [20: 58] (*выборка, переделка, очистка, разработка*) і яка не зберігає суфікси, що є носіями інформації про вид дієслова. Отже, суфікс **-к-(а)** є універсальним стосовно виду, тобто російською можна однаково сказати *осуществит сборку і продолжат сборку* [12: 7].

Через це видова співвіднесеність **НОП** на **-ние/-тие** практично зруйнована. Відомий російський мовознавець О. М. Пешковський (1878–1933), порівнюючи пари: *прыжок і прыгание, лет і летание, опоздание і опаздывание*, зазначав, що «в одних із цих іменників ми знаходимо відтінок процесу, зібраного в «точку», в інших — процесу, розбитого на частини і внаслідок цього більш-менш тривалого». Однак «у сфері доконаного і недоконаного виду тут немає тієї точної парності, яка є в дієслові», і «самі значення тут завуальовані й невиразні» [9: 73].

У сучасному російському мовознавстві переважає думка про нездатність **НОП** на **-ние, -тие** виражати видову семантику, хоч деякі дослідники визнають наявність відтінків видових значень у парах *обуздание — обуздывание, обережение — оберегание, произнесение — произношение, приобретение — приобретение, чтение — прочтение, удвоение — удваивание*, що в сучасній російській мові є поодинокими винятками [18; 25]. Загалом же, як цілком справедливо констатують дослідники російської мови, «внаслідок нерегулярності формального вираження аспектуальність **не набуває в іменнику статусу граматичної категорії**» [12: 15].

Назви опредметнених процесів на **-ніє, -сіє** в польській мові⁷

Через регулярність творення у західнослов'янських мовах, зокрема в польській і чеській, **НОП** розглядають у парадигмі дієслова як субстантивні транспозити дієслова поряд з його атрибутивними та іншими формами. Так, у польській мові їх називають **rzeczownikowa forma czasownika** (укр. іменникова форма дієслова). Підставою для такої назви є формально виражений зв'язок з основою дієслова-мотиватора: у морфемній будові віддієслівного іменника залишається суфікс дієслівної основи, що відповідає певному виду. Зазвичай від кожного з членів дієслівної видової пари утворюється віддієслівний іменник, напр.:

nauczać (рос. *обучать*, укр. *навчати*) → **nauczanie** (рос. *обучение*, укр. *навчання*),

⁷ Усі подані в цьому підрозділі положення і приклади взято з праць [8: 19; 18; 25], які у свою чергу посилаються на дослідників польської мови Я.В. Мацюсович, Т. С. Тихомирову, О. Б. Ткаченка та інших.

nauczyć (рос. обучить, укр. навчити) → **nauczenie** (рос. обучение, укр. навчення і навчіння).

Отже, якщо російська мова має єдиний відповідник до обох польських іменників, то українська мова – три іменники **навчання**//**навчення** і **навчіння**, зафіксовані ще в російсько-українському академічному словнику за редакцією А. Кримського та С. Єфремова [13]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [1: 706] слово **навчення** подано як термін етології – науки, яка вивчає особливості поведінки організмів у всіх її проявах, а іменника **навчіння** зовсім немає.

Іменники на **-nie, -cie** (фонетично {-н'є, -ч'є}) в польській мові потенційно можливі від будь-якого дієслова, окрім модальних **chcieć** (укр. *хотіти*), **moć** (укр. *могти*), **musieć** (укр. *мусити*), **woleć** (укр. *воліти*) тощо. Вони вільно виражають категорію виду, про що свідчать приклади, подані в табл. 4.

На основі цієї таблиці можна зробити висновок, що в польській мові послідовно утворюються пари **НОП**, члени яких протиставлені один одному так само, як і дієслова. Напр.,

zamykać//zamknąć → **zamykanie//zamknięcie**;

porywać//porwać → **porywanie//porwanie**;

zjadać//zjeść → **zjadanie//zjedzenie**;

bić//pobić → **bicie//pobicie**.

У перекладних словниках **НОП** на **-nie, -cie**, як і дієприслівники, подають обмежено, переважно ті, що набули самостійного лексичного значення.

Порівняння дієслівних рис **НОП** в українській, російській та польській мовах

Табл. 4 дає наочний матеріал для порівняння **НОП** у трьох слов'янських мовах. У російській мові наявні поодинокі пари спільнокореневих віддієслівних іменників на **-ние, -тие** (**закрывание** і **закрытие, съедание** і **съедение**), проте послідовно їх не розрізняють за видовою ознакою. Переважно один віддієслівний іменник презентує доконаний і недоконаний вид. На це треба зважати, перекладаючи російською мовою синтаксичні конструкції з польськими **НОП** на **-nie, -cie**. Ю. М. Федорова, проаналізувавши способи перекладання російською 663 польських **НОП** на **-nie, -cie**, установила, що тільки в 47,4 % їх перекладено російськими **НОП** на **-ние, -тие**, а в 52,6 % випадках обрано інші засоби (віддієслівні іменники не на **-ние, -тие**, інфінітив, дієприкметник, дієприслівник, особові форми дієслова) [25: 14, 15].

Українська мова має видові пари віддієслівних іменників **закривання**//**закриття** (**зачиняння***//**зачинення**), **викрадання**//**викрадення**, **з'їдання**//**з'їдення***, **биття**//**побиття** (слова, позначені зірочкою, зафіксовано в [13]). Проте в багатьох випадках для української мови

Таблиця 4. Протиставлення НОП на **-nie, -cie**, утворених від дієслів недоконаного і доконаного виду, в польській мові

НОП на -nie, -cie , утворені від дієслів недоконаного виду	НОП на -nie, -cie , утворені від дієслів доконаного виду
пол. ...po czym kłapnęła zuchwą z trzaskiem przypominającym zamykanie skrzyni. рос. ... <i>после щелкнула челюстью с треском, напоминающим закрывание крышки железного сундука.</i> укр. <i>після цього клацнула щелепою з тріском, подібним до закривання (зачинання) скрині.</i>	пол. ...i wyszli śpiesząc się, by do odległej bramy Nomentańskiej dojść przed jej zamknięciem . рос. ... <i>и поспешили выйти, чтобы обратиться до Далеких Номентанских ворот... прежде, чем их закроют</i> укр. <i>і вишли, поспішаючи, аби дістатися до далекої Номентанської брами до її закриття (зачинення)</i>
пол. Co się stanie, jeśli pan tak dostoyny, jak Winicjusz, poniesie jakowy szwank przy poruwaniu dziewczicy? рос. <i>Что будет, ежели такой достойный господин, как Виниций, потерпит неудачу при похищении девушки?</i> укр. <i>Що станеться, якщо такий шляхетний пан, як Вініцій, зазнає поразки, викрадаючи дівчину?</i>	пол. Winicjusz tłumaczył jej, iż o jej porwaniu dowiedział się od samego Aulusa. рос. <i>Виниций объяснял ей, что о её похищении он узнал от Авла.</i> укр. <i>Вініцій пояснив їй, що про її викрадення він сам дізнався від Авла.</i>
пол. ...mam nadzieję, przekonać, żeby rzucił ten swój dziki zwyczaj zjadania ludzi рос. ... <i>надеюсь убедить его, чтобы бросил свою дикую привычку ест людей.</i> укр. <i>...сподіваюсь переконати його кинути свою дикую звичку їсти людей.</i>	пол. Wybrani na zjedzenie tańczyli dziki taniec radości,... рос. <i>избранные на съедение исполняли дикий танец радости...</i> укр. <i>обрані на поталу танцювали дикий танець радості...</i>
пол. Marynarze, którzy wzięli się do bicia , śmierzdli piwem, jak jego ojciec. рос. <i>От матросов, которые принялись избивать его, пахло пивом, точь-в-точь как от отца.</i> укр. <i>Моряки, які заходилися його бити, смерділи пивом, як і його батько.</i>	пол. U nas po takim pobiciu leży się dzień, wy delikatniejsi,... рос. <i>У нас после такого избиения один день лежат пластом, а ты послабей,...;</i> укр. <i>У нас після такого побиття день лежать, а ви слабкіші будете</i>

природніше використовувати дієслівні конструкції: інфінітив, дієприкметник, як це зроблено в табл. 4, або особові форми дієслова⁸.

⁸ Польська дослідниця Діана Вечорек, вивчаючи українське дієслово, виявила таке явище, як "одієслівлювання", розуміючи під ним органічну здатність українців все бачити в динаміці, русі й передавати це дієсловом. Інтуїтивним поштовхом до цього став для неї переклад українською мовою заголовка роману Я. Парандовського "Niebo w płomieniach". Цю іменникову модель збережено в російському перекладі – "Небо в огнях". Однак перекладач-українець пішов іншим шляхом: він дав творові дієслівну назву – "Небо пломеніє"» (Цитовано за [15: 96-97]).

Ю.М. Федорова спостерегла також, що російські **НОП** на **-ние, -тие** та польські **НОП** на **-nie, -cie** розрізняються за змістом поняття: польські завдяки збереженню ряду стійких та регулярних дієслівних рис (зокрема й виду) виражають **предметну сутність у становленні**, а російські — через нейтралізацію деяких ознак дії — **дію як предмет, дію в статистиці** [25: 12-13].

Проаналізувавши праці російських дослідників, авторка зазначила, що «процесові значення в російських назвах дії на **-ние, -тие** можуть виявлятися тоді, коли вони поєднуються зі словами з яскраво вираженим процесовим значенням (**акт, акция, действие, процесс, состояни-ние**); сполучаються з дієсловами, що вказують на фазовість дії (**заканчаться, приступить, продолжить, прекратить**), на змінювання характеру перебігу дії, на ухиляння від здійснювання процесу (**избегают, отговориться**) тощо; ... посідають синтаксичну позицію обставини мети, засобу, причини дії, часу» [25: 13]. На цій підставі можна зробити висновок, що саме це є однією з причин, чому в російських фахових текстах переважають конструкції з розщепленими присудками — дієслівні компоненти вводять, щоб передати видові значення, які не можуть виразити самі російські **НОП**.

Українські **НОП** на **-ння, -ття** зберігають низку стійких та регулярних дієслівних рис (зокрема й граматичне значення виду), тобто можуть передавати два погляди на ту саму ситуацію (цілісний і нецілісний). Тому дуже важливо їх правильно вживати. Ще 1924 року В. Сімович у праці «На теми мови» привертая увагу до неправильного вживання іменників на **-ння**: «...у нас частенько сплутують *substantiva verbalia*, утворені з доконаних дієслів, із оддієслівними йменниками, витвореними з недоконаних, та ще до того наворотових, і здебільшого вживають їх у доконаній формі, напр.: *інститут має завдання дослідження (досліджування — а то й просто: має за завдання досліджувати) та вивчення (виучування — виучувати) книгознавства; завдання полягає у складенні (складанні, а власне: завдання його — складати...)* наукових бібліографій по різних галузях знання (із різних...) та виданні (видаванні, власне — *видавати*) відповідних праць...» (цитуюмо за передрукованим фрагментом [17: 25]).

На жаль, щоб наблизити українську мову до російської, протягом багатьох років в українських середніх і вищих навчальних закладах не розмежовували за видовою ознакою спільнокореневі іменники. Ось що пише з цього приводу провідний український термінолог О. Кочерга «Позначання завершених та незавершених дій та процесів однаковими іменниками, вилучення коротких безсуфіксових іменників та запровадження в цій функції іменників жіночого роду на **-ка, -ча** призвело до того, що ми й досі не можемо позбутися покручів типу **обробка** (хоча маємо **обробляння//оброблення** на позначення дії та **обріб** на позначення наслідку), **розробка** (замість **розробляння//розроблення**), **передача** (замість **передавання//передання**) тощо» [6: 101].

Висновки:

1. В українській мові є численна група **НОП** (nomina actionis) на **-ння, -ття**, що передають значення опредметнених процесів, зберігають суфікси та префікси дієслівної основи, які слугують формальними показниками належності іменника до певного виду.

2. Регулярність їхнього творення зафіксовано у словниках української мови, зокрема в словниках «золотого десятиріччя», деяких сучасних загальномовних і термінологічних словниках. Відсутність певних членів видової пари іменників у сучасних словниках не свідчить про їхню відсутність в українській мові загалом (часто на них можна натрапити у творах класиків української літератури, старих словниках тощо). Деякі видові форми, у яких раніше не було потреби, з'являються тепер у зв'язку з появою нових понять та з тенденцією до деталізування, нюансування наявних. Трапляються поодинокі винятки, що є наслідком неможливості утворення віддієслівних іменників від певних дієслів, їхньої немилозвучності тощо.

3. Українські **НОП** на **-ння, -ття**, утворені від дієслівної видової пари, семантично протиставлені одна одній так само, як дієслова у видовій парі.

4. Із дієслівних граматичних категорій українські **НОП** на **-ння, -ття** зберігають лише категорію виду твірного дієслова, тому для цієї групи іменників **вид є граматичною категорією**.

5. У сучасній російській мові видова співвіднесеність **НОП** (рос. имена действия) на **-ние, -тие** зруйнована — віддієслівні іменники утворюються зазвичай лише від одного члена видової пари, переважно доконаного виду. Унаслідок нерегулярності формального вираження аспектуальності **не набуває у російських НОП статусу граматичної категорії**. Видова співвіднесеність російських **НОП** на **-ние, -тие** може виявлятися лише тоді, коли вони поєднуються зі словами, що мають процесове значення.

6. Польські **НОП (rzeczownikowa forma czasownika)** зберігають формальний зв'язок з основою дієслова-мотиватора, до того ж зазвичай від кожного з членів дієслівної видової пари переважно утворюється іменник. Такі іменники протиставлені один одному так само, як відповідні дієслова видової пари.

7. Порівняння дієслівних рис українських **НОП** на **-ння, -ття** з відповідними російськими та польськими переконливо доводить, що українські і польські **НОП** завдяки успадковуванню категорії виду можуть передавати ситуацію як цілісну або нецілісну, тоді як сучасні російські **НОП** через нейтралізацію видових ознак втратили таку здатність. На це треба зважати, розробляючи фахові тексти або перекладаючи їх українською або з української.

Автор вважає своїм приємним обов'язком подякувати докторові філологічних наук Є. Карпіловській за плідне обговорення проблем, яким присвячена стаття, цінні зауваги та пропозиції, які дали змогу істотно поліпшити текст.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
2. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець; АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. К. Г. Городенська. — К.: Наук. думка, 1988. — 256 с.
3. *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. — К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с.
4. *Канделаки Т. Л.* Системы научных понятий и системы терминов / Т. Л. Канделаки // Вопросы разработки механизированной информационно-поисковой системы. — М.: НИИТЭХИМ, 1965. — Вып. 3. — С. 51-90.
5. *Козир Є., Моргунок В.* Проблеми назовництва щодо процесу та наслідку процесу // Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 6-ї міжнародної наукової конференції. — Львів: Вид-во ДУ «Львівська політехніка», 2000, — № 402. — С. 50-54.
6. *Кочерга О.* Мовознавчі репресії 1933 року / О. Кочерга // Часопис «Ї», 2004. — № 35. — С. 96-105. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/kocherha.htm>
7. *Лотте Д. С.* Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. / Д. С. Лотте — М.: изд-во АН СССР, 1961. — 158 с.
8. *Миронов Д.* Глагольность в сфере имен: к проблеме семантического описания девербативов (на материале русского языка): Дис. на соиск. уч. степ. д-ра фил. по рус. филол. / Д. Миронов. — Таллинн, Изд-во Таллинского ун-та, 2008. — 98 с. — Режим доступу: <http://e-ait.tlulib.ee/118/1/miron556742a5fdf2076072bf29a05b78fe24.pdf>
9. *Пазельская А.Г.* Аспектуальность и русские предикатные имена / А.Г. Пазельская // Вопросы языкознания, 2003. — № 4. — С. 72-90 — Режим доступа: http://files.istorichka.ru/FTP/Periodika/Voprosy_Jazykoznanija/2003/2003_4.pdf
10. *Пілецький В.* Назви опредметнених дій у науково-технічній термінології. // Вісник: Проблеми української термінології. — Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2002. — № 453. — С. 215-221.
11. *Пономаренко К.* Девербатив у семантико-синтаксичній структурі речення / К. Пономаренко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. — Т. 22 — Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім. — 2008. — с. 73-87. — Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/visnyk22.pdf>
12. *Пчелінцева О. Е.* Аспектуальність у структурі віддієслівних імен дії у російській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / О.Е. Пчелінцева; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 1999. — 17 с. — Режим доступу: <http://avtoreferat.net/content/view/10618/66/>
13. Російсько-український словник (1924-33) / За ред. А. Кримського та С. Єфремова. Електронна версія, 2007 — Режим доступу: <http://r2u.org.ua/>
14. Русская грамматика Александра Востокова по начертанию его же сокращенной Грамматика полное изложение // СанктПетербург, в Типографии И. Глазунова, 1831. — 408 с.
15. *Сербенська О. А., Волощак М. Й.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. — К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. — 204 с.
16. *Синявський О.* Норми української літературної мови. — Л.: Українське видавництво, 1941. — 363 с.
17. *Сімович В.* Про «москвофільство» в українській мові / В. Сімович // Урок української. — 2001. — № 8. — С. 20-26
18. *Скоплев А. А.* Репрезентация глагольных категорий в существительных в славянских языках / А. А. Скоплев // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. — К.; Ніжин, 2006. — Вип. XI. — С. 134-141. — Режим доступу: http://www.bdpu.org/scientific_published/akt_probl_sl_filol-11/22.doc
19. Словник української мови: В 11 тт. / Ред. кол. І. К. Білодід та ін. — К.: Наук. думка, 1970-1980.
20. Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / Г. Д. Басова, А. В. Качура, А. В. Кихно и др. Отв. ред. Н. Г. Озерова. — К.: Наук. думка, 2003. — 534 с. (Проект «Наук. книга»). — Режим доступу: <http://depositfiles.com/ru/files/90zinf3rn>

21. *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV — XVIII ст.: У 2 тт. / Є. Тимченко. Підготували до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса — Київ — Нью-Йорк, 2002–2003.
22. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Укр. енцикл., 2004. — 824 с.
23. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. — К.: Наук. думка, 2007. — 288 с.
24. Українсько-російський словник (сфера ділового спілкування) / Уклад.: О. О. Тараненко, В. М. Брицин. — К.: Пожінформтехніка, 2000. — 448 с.
25. *Федорова Ю. Н.* Семантика глагольного имени в польском и русском языках: автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Ю. Н. Федорова; Перм. госун-т. — Пермь, 2006. — 18 с. — Режим доступу: www.psu.ru/psu/files/4966/0006.doc
26. *Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В.* Сучасна українська мова: Довідник / За ред. О. Д. Пономаріва. — К.: Либідь, 1996. — 320 с.
27. *Шелудько І., Садовський Т.* Словник технічної термінології (загальний). (Проект) / Матеріали до української термінології та номенклатури. Т. 10. УАН.ІУНМ. Технічний Відділ. — К.: ДВУ, 1928. — 334 с.
28. *Ярмоленко Г.А.* Категорійне значення виду в семантичній структурі *nomina agentis* / Г.А. Ярмоленко // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград, 2001. — Вип. 31. — С. 83-85. — Режим доступу: http://www.kspu.kr.ua/download/nauk_zapiski/2001_vipusk_31_zamovlennya_1967.pdf

Mykhailo Ginzburg (Kharkiv)

SPECIFIC CONTRASTING OF VERBAL NOUNS ON DENOTATION OF OBJECTIFIED PROCESSES IN SLAVIC LANGUAGES

The article deals with the terminology commonly used names of objectified processes (*nomina actionis*) ended on **-nnya**, **-ttya** and their counterparts in the Russian and Polish languages. Their differences on derived verbal category type, which must be taken into account in developing professional texts, are determined.

Key words: names of objectified processes on **-nnya**, **-ttya**, verbal category type.